

Between Ages

FHD Fachhochschule Dresden
Staatlich anerkannte Hochschule
University of Applied Sciences

Onthemen met kwetsbare jongeren.

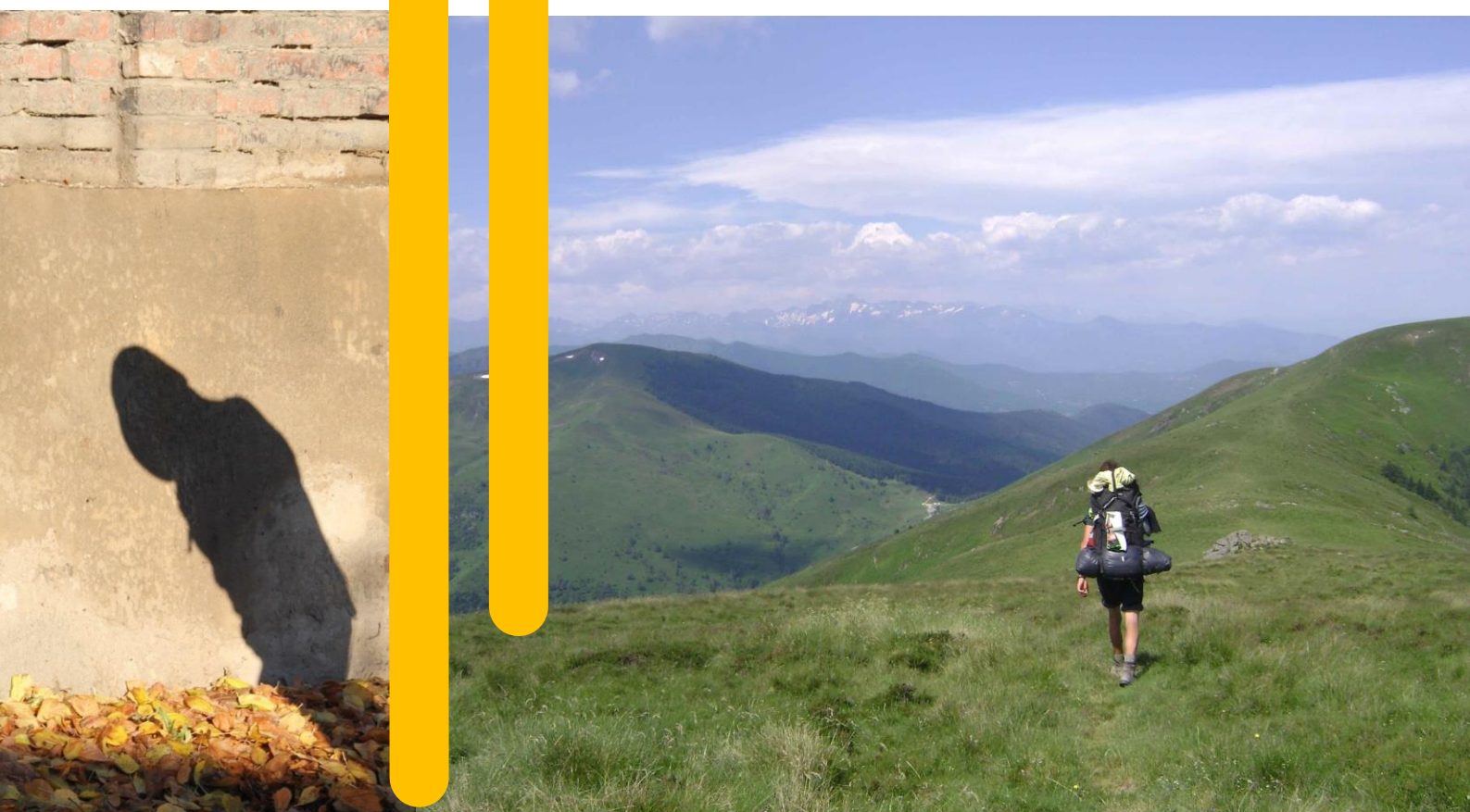
Wat kunnen we leren van Oikoten?

Yvan Houtteman

Output 7a: Belgium / Dutch

Between Ages:

Network for young offenders and NEET

Programme: Erasmus+

Identifier: 2015-2-DE04-KA205-012982

Between Ages:
Network for young offenders and NEET

Leadpartner: Fachhochschule Dresden (FHD), Germany

Partner: Bischof-Benno-Haus, Germany / Alba, Belgium / Seuil,
France / MINISTERO DELLA GIUSTIZIA, Italy, / L'Oasi Società
Cooperativa Sociale, Italy / Associazione Lunghi Cammini, Italy
Kooperation: Sächsische Jugendstiftung

This project has been funded with support from the European
Commission. This publication reflects the views only of the author,
and the Commission cannot be held responsible for any use which
may be made of the information contained therein.

Editor:

Dipl.-Soz. Karsten König

Fachhochschule Dresden

Günzstraße 1, 01169 Dresden

www.fh-dresden.eu

Photo title page: (Camino Dresden, König;
Camino Pyrenees, alba)

July 2017

www.fh-dresden.eu

<http://assoseuil.org/>

<http://alba.be/>

<http://www.benno-haus.de/>

<http://www.saechsische-jugendstiftung.de/>

Inhoud

1	Inleiding	5
2	De staptochten van Oikoten	5
3	Ontheming.....	7
4	Ervaringsleren als kader	7
5	Omgeving	8
6	Stappen	8
7	Reflectie.....	9
8	De context	9
9	Nazorg	10
10	Begeleiding.....	11
11	Duur.....	12
12	Doel	12
13	Tot slot.....	13
	Referenties	14

1 Inleiding

Oikoten is een organisatie die binnen de Integrale Jeugdhulp langdurige staptochten en werkprojecten in gastfamilies aanbiedt als alternatief voor gesloten instellingen. In deze paper bespreek ik de manieren waarop Oikoten ondersteuning biedt aan jongeren die op zoek zijn naar een nieuwe richting in hun leven. Ik doe hierbij beroep op mijn eigen ervaring als begeleider van drie Oikoten projecten, op het boek 'Ik dus naar Compostela' waarin dertig tieners die ooit aan een tocht deelnamen getuigen over hun ervaring en over de invloed die deze tocht had op hun leven (de Aguirre & Vermeulen, 2012) en op de contacten die ik al die jaren bleef onderhouden met de staf van Oikoten. Na een korte schets van de achtergrond en doelgroep van de organisatie en een uitleg van het concept 'ontheming', ga ik dieper in op de verschillende aspecten van deze toepassing van ervaringsleren met de nadruk op presentie en verbinding.

2 De staptochten van Oikoten

Oikoten werd opgericht in 1982 door twee jonge sociaal werkers. Ze haalden hun inspiratie uit 'Vision Quest', een docu over de coast-to-coast walk van een groep van delinquente Amerikaanse jongeren. De naam Oikoten is afgeleid van het Griekse 'oikos' en betekent zoveel als 'weg van huis' en 'op eigen kracht'. Vandaag is Oikoten gevestigd in Herent bij Leuven en heeft ondertussen meer dan 300 projecten begeleid voor meer dan 500 jongeren. Oikoten maakt er deel uit van het team 'ondersteunende begeleiding' binnen de organisatie Alba. Alba herbergt naast deze ondersteunende begeleiding ook een aantal andere diensten onder de noemer herstelgerichte en constructieve afhandeling (HCA) in Vlaams-Brabant en Brussel. De dienst ondersteunende begeleiding zet naast Oikoten vooral in op korte time-out projecten en andere krachtgerichte ervaringstrajecten voor jongeren.

De doelgroep van Oikoten zijn 'kwetsbare' jongeren tussen 15 en 18 jaar. Het label 'kwetsbaar' benadrukt het gebrek aan toekomstperspectief waar deze gasten mee in het leven staan en is het te stigmatiserende 'delinquent' of 'anti-sociaal' gaan vervangen. De meeste Oikoten-gasten hebben de school verlaten en missen een degelijke steunfiguur waar ze beroep op kunnen doen in tijden van miserie. Het zijn vaak jonge daders die onder bewind staan omwille van veroordelingen door de jeugdrechtbank. De meesten verblijven in een gesloten instelling, velen hebben een geschiedenis van drugmisbruik en sommigen krijgen antipsychotica en antidepressiva voorgeschreven.

Hun langdurig instellingsverleden en de meestal problematische band met de ouders die door het veelvuldig verblijf in diezelfde instellingen niet bevorderd wordt, zorgt ervoor dat ze hunkeren naar ouderliefde en erkenning.

Deze jongeren hebben doorgaans weinig vertrouwen in hun vaardigheden. Vaak hebben ze het moeilijk hun impulsen en emoties te controleren, staan erg negatief tegenover hun omgeving en leggen de schuld van hun situatie gemakkelijk bij de ander. Van buitenaf lijken ze sterk en cool, maar net als hun leeftijdsgenoten verlangen ze er naar liefde en erkenning.

Jongeren nemen deel aan het programma van Oikoten wanneer de andere opties zijn uitgeput. Ze hopen op die manier hun leven een nieuwe richting te geven. De gesloten instellingen zijn meestal de laatste fase in een lange reeks van plaatsingen en worden ervaren als het einde van hun hoop en dromen. Als ze een brief aan Oikoten richten om deel te mogen nemen aan een staptocht – de aanvraag is gebaseerd op vrijwillige keuze – is dit een bewuste keuze om de teugels van het leven opnieuw in handen te nemen. Het team van Oikoten kiest tussen de kandidaten diegene die en stevig gemotiveerd is en het meest baat zou hebben bij zo'n staptocht. Een grondig gesprek volgt en als het goed zit, volgt de goedkeuring.

De eerste tocht ooit was opgezet met een groep van zes jongeren en twee begeleiders, maar het werd al snel duidelijk dat dergelijke grootte stroef liep. Ook een gezelschap van vier jongeren met twee begeleiders bleek niet ideaal en al snel werd geopteerd voor een één op één of één op twee begeleiding.

Nadat de jongere geselecteerd is, begint de projectleider – een lid van het Oikoten team – met de voorbereiding. Hij contacteert het relevante netwerk van de jongere, waaronder de familieleden, de jeugdrechter, de consulent en de persoon die de tocht zal begeleiden. Alle betrokkenen dragen bij aan een officiële overeenkomst waarbij elke partner zijn verwachtingen en engagement uitschrijft als evenwaardige partner. Ondertussen tekent de aangestelde begeleider de tocht uit, een tocht die drie maanden zal duren. De begeleider kiest de bestemming en ontwerpt een schema van vertrek tot aankomst met een gemiddelde van 25 km per dag en een rustdag om de 10 dagen.

Zowel de jongere als de begeleider kiezen in samenspraak met het Oikoten team elk een steunfiguur, de zogenaamde ‘achterban’. Deze persoon volgt zijn partner ‘van op afstand’ en komt de wandelaars één maal gedurende de tocht bezoeken. De steunfiguur van de begeleider komt daarbij een week meestappen, de achterban van de jongere komt halverwege de tocht op bezoek en engageert zich ertoe om de jongere na de tocht op te volgen.

De voorbereiding van de jongere begint bij zijn aankomst op Oikoten, enkele dagen voor het vertrek. De eerste ontmoeting met de open en hartelijke atmosfeer en de vrijheid die er heerst wordt door heel wat jongeren als bevreemdend ervaren omwille van het grote verschil met de manier waarop ze vroeger werden behandeld. “Waar zijn we hier beland?” of gelijkaardige bedenkingen (de Aguirre & Vemeulen 2012, 59) zijn schering en inslag die eerste dagen.

Tijdens de voorbereiding worden stevige stapschoenen, kledij en tenten aangekocht en uitgetest en worden korte staptochten in de buurt afgewisseld met voorbereidende gesprekken waarin regels en verwachtingen worden besproken. De jongeren leren de geheimen van kaart en kompas en kokkerellen op een gasvuurtje. Elke deelnemer dient zich aan vier simpele maar duidelijke regels te houden, waarbinnen de staptocht zich kan voltrekken: (1) geen gsm of i-pod, (2) de wetten van het land respecteren, (3) elke meter te voet afleggen en (4) geen gedrag stellen dat de eenheid van de groep in gevaar brengt.

De dag voor het vertrek is er een formele bijeenkomst van de betrokken partijen in de overeenkomst. De jeugdrechter, de consulent en de op dat moment voor de jongere relevante familieleden zijn allemaal uitgenodigd om het officiële document plechtig te ondertekenen, net zoals de begeleider, iemand van Oikoten en uiteraard de jongere om zelf. Nadien volgt er nog een klein afscheidsfeestje en de laatste nacht onder dak.

De traditionele bestemming van een staptocht is Santiago de Compostela, een christelijk pelgrimsoord in Galicië, maar andere bestemmingen en tochten zijn in de loop der jaren gekozen en bereikt. Oikoten liet ook tochten doorgaan per fiets, met paard of ezel of in combinatie met zeilen.

En dan vertrekt het gezelschap, gepakt en gezakt en met als kader de vier regels, het routeplan, kaart en kompas en een budget van 13 € per persoon per dag. De dagelijkse routine is eenvoudig : ’s morgens breekt men op en begint te wandelen tot men ’s avonds de tent in duikt. Veel zorgen zijn er niet buiten de weg niet verliezen en zorgen dat er eten is. Het bezoek aan een lokale pub, een kampvuur ’s avonds of een gastvrije uitnodiging bij mensen die men onderweg tegenkomt, kunnen voor afwisseling in de routine zorgen. En zo voert de tijd het gezelschap langzaam maar zeker door wisselende landschappen en stemmingen, vaak alleen en af en toe geflankeerd door stapgenoten of meestappers die uit Vlaanderen zijn achter gekomen.

Halverwege de tocht komt de projectverantwoordelijke van Oikoten op bezoek samen met de achterban van de jongere of jongeren voor een bespreking van het verloop, een blik op de toekomst en nieuws van het thuisfront.

Voor de jongere is de identificatie met het verleden en het stoere imago aanvankelijk nog sterk aanwezig evenals twijfel aan het eigen kunnen. Stemningswisselingen tussen euforie en twijfel zijn heel gewoon, zeker in het begin wanneer de conditie nog niet optimaal is. Maar die identificatie vermindert en er komt ruimte

voor nieuwe rollen en een nieuwe identiteit. De identificatie met de stoere gast of meid smelt weg en maakt plaats voor die van pelgrim en stapper.

De leden van het gezelschap leren verantwoordelijkheid nemen voor elkaar, nieuwe ideeën over en nieuwe visies op zichzelf en de wereld borrelen op en er worden nieuwe mogelijkheden ontdekt. De jongeren staan doorgaans versteld van de gastvrijheid en het respect dat ze op tocht ontvangen van onbekenden. Uiteraard liggen allerhande demonen in de vorm van negatieve gedachten en gevoelens steeds op de loer en komen aan de oppervlakte, maar de tocht biedt de ruimte om die toe te laten en er mee om te gaan. Dit is althans zo in het ideale scenario. Er zijn ook tochten waar zich andere scenario's afrollen, tochten waar het stoere imago stand houdt en weerstand, geruzie en gemakker de atmosfeer van de groep verziekt. Er zijn jongeren die ten onder gaan aan verveling of die op de loop gaan, anderen die de regels voortdurend overtreden of bij wie spanningen uitmonden in fysieke agressie. In zo'n situatie wordt een noodbezoek georganiseerd en als dit geen uitkomst biedt, kan beslist worden om het project af te breken. Zo'n drastisch besluit betekent gewoonlijk dat de jongere terug moet naar een gesloten instelling, een optie die liefst zo lang mogelijk wordt uitgesteld.

Maar als de tocht voorspoedig verloopt komt de eindbestemming in zicht. Dan dringt de vraag "en wat na deze tocht?" zich meer en meer op. Santiago of een andere eindbestemming bereiken heeft dan ook iets paradoxaals: fierheid over het bereikte doel en onzekerheid over wat de toekomst zal brengen. Met het bereiken van het doel, eindigt ook de rol van de begeleider en van Oikoten en nemen de achterban en relevante anderen de begeleiding over.

3 Ontheming

Oikoten bedacht het woord 'ontheming' voor de hierboven beschreven aanpak. Het woord heeft weliswaar dezelfde wortel als het woord 'ontheemding', maar draagt in tegenstelling tot het laatste een actief element in zich. De tochtgenoten zijn niet ontheemd en slachtoffer van de situatie waarop ze geen vat hebben, integendeel, ze kiezen zelf om ontheemd te worden. Ze activeren zichzelf in de hoop op verandering ten goede.

Het woord is echter nog steeds niet opgenomen in De Dikke Van Dale, maar houdt stand ten opzichte van alternatieven zoals als time-out, bedevaart of pelgrimstocht. In feite duidt ontheming perfect aan waar het om gaat: je verplaatst jezelf radicaal en bewust in een andere omgeving waar je bij wijze van spreken verplicht wordt tot verandering. Het is alsof Oikoten zegt: "Wordt wakker, je bent hier aan het rotten, het is tijd om deze plek te verlaten en jezelf, nieuwe dingen, mensen en omgevingen te leren kennen en nieuwe ervaringen op te doen. Neem nieuwe rollen aan. Het heeft lang genoeg geduurd. Move!"

Ook het woord pelgrimstocht vindt tegenwoordig internationaal wel bijval, althans bij mensen die de religieuze connotatie niet vervelend vinden, omwille van het element loutering. Traditioneel worden bedevaarten gelinkt aan boete, offer of dank en met wat goede wil zitten die elementen – zeker de eerste twee – ook in zo'n Oikoten-tocht. Interessant in dit verband is de bundeling van artikels over de verschillende moderne vormen van bedevaart en de motivatie van pelgrims, geredigeerd door Dubish J. en Winkelman M. (2005).

4 Ervaringsleren als kader

Nu de organisatie en structuur van een staptocht van Oikoten duidelijk is, wil ik in wat dieper ingaan op de diverse aspecten van ontheming. De aanpak waarbij intense ervaringen in groep in de natuur wordt gebruikt om tot transformatie en genezing te komen past in een lange traditie van ervaringsleren, die teruggaat tot de Duitse pedagoog Kurt Hahn en nog vroeger tot ideeën ontwikkeld door J.J. Rousseau. Een belangrijk uitgangspunt bij dergelijke benaderingen is dat de natuur een ideale omgeving is om te leren en dat activerende methoden pedagogisch geschikter zijn dan verbale overdracht. De beroemde quote van Hahn "it is the sin of the soul to force young people into opinions – indoctrination is of the devil – but it is culpable

neglect not to impel young people into experiences” (Hahn 1965, 3) hoeft in dit verband geen verder betoog. Het is zonde de jongeren met opinies te bestoken en getuigt van verwaarlozing om hen niet te laten ervaren. Hahn’s voornaamste doel bestond erin om karakter te versterken en buitenactiviteiten waren daarbij een geschikt middel. Hahn’s ideeën ontwikkelden zich verder en kregen vorm in de Outward Bound school.

Van der Ploeg, een Nederlandse pedagoog, die onderzoek doet rond ervaringsleren, analyseert alle vormen van ervaringsleren op basis van de acht bouwstenen (van der Ploeg, 2011, 19) die telkens in meerdere of mindere mate aanwezig zijn.

1. Omgeving: meer of minder uitdagend
2. Activiteiten: sterk of weinig gestructureerd
3. Reflectie: al dan niet geïntegreerd
4. Context: bijkomstig of structureel ingebed
5. Nazorg: al dan niet belangrijk
6. Begeleiding: sterk of weinig gekwalificeerd
7. Duur: kort of lang
8. Doelen: duidelijk of vaag

Deze acht bouwstenen vormen het kader waarmee ik hieronder de staptochten van Oikoten bespreek.

5 Omgeving

Het decor van een staptocht bestaat grotendeels uit trage wegen, bij voorkeur enkel door wandelaars gebruikt. De natuur is hierbij niet enkel bron van schoonheid en rust, maar ook van uitdagingen allerhande. Hoewel gevaar wordt gemeden en er geen toppen worden beklommen of richels overschreden, kunnen klimatologische omstandigheden hard zijn in het midden van zomer of winter en blijven 30 km te voet met bijna 20 kg op de rug best pittig. De wegen naar Santiago, die doorgaans goed zijn beschreven en aangegeven, bieden een ideale setting voor een tocht. Grote steden worden in de eerste helft van de tocht bij voorkeur vermeden, omdat ze te veel afleiding bieden. In de laatste weken kunnen steden zoals Burgos of Pamplona wel en worden de verleidingen van zo’n stad bespreekbaar gesteld. De laatste jaren liet Oikoten geen zomertochten meer passeren via de Franse sectie van de Camino in Noord-Spanje omdat die route te populair is geworden: te veel mensen onderweg, te veel afleiding. Maar er zijn voldoende alternatieve wegen en bestemmingen mogelijk. Het feit dat zo’n tocht drie maanden duurt, de traagheid van zo’n tocht en de beperkte mogelijkheden tot afleiding – mede door het verbod op mobiele telefoon en smartphone – blijven voor velen de grootste uitdaging.

6 Stappen

Het stappen is nauw verbonden met het aspect omgeving. Vergeleken met andere buitenactiviteiten zoals raften, speleologie of bergbeklimmen is wandelen vrij simpel. Niettemin vormt zo’n tocht een erg duidelijk structuur. Elke dag dezelfde regelmaat van opstaan, stappen, eten en slapen. Eens de jongeren de fysieke ongemakken achter de rug hebben krijgen ze vat op die structuur, op hun leven, dikwijls voor 't eerst in hun leven. Als activiteit zijn weg en doel nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Men wandelt niet alleen om het doel te bereiken, men wandelt om te wandelen. En op weg zijn is een heel sterke metafoor voor het leven zelf: we gebruiken dikwijls het woord pad om te verwijzen naar de ongemakken in het leven en naar de richting waar we heen gaan. Elke stap is steeds een stap naar een doel en deze stap wordt bij elke stap gezet. Stoppen met stappen is stoppen met de levenstocht.

Een ander belangrijk aspect van stappen is dat het iets is dat je op jezelf kan doen, zonder hulp van buitenaf, wat aansluit bij de betekenis van het woord Oikoten als ‘vanuit eigen kracht’. Hier zijn de aspecten autonomie en zelfbeschikking heel duidelijk aanwezig. De stapper is verantwoordelijk voor zichzelf en maakt hierbij gebruik van zijn eigen kracht. Dit is niet altijd eenvoudig als er auto’s passeren of als het hard regent, maar die ontberingen zijn belangrijk onderdeel van deze leerervaringen in de natuur. Men gaat ervan uit dat het

doorstaan van deze ontberingen de omgang met gelijkaardige ontberingen in het leven zal vergemakkelijken en dat dit het karakter zal vormen en zelfvertrouwen kan aanscherpen. Op fysisch vlak zijn de veranderingen heel snel en duidelijk te zien. De grijze en slome sfeer die aanwezig was in de gesloten voorziening verandert snel in een uitstraling van kracht en kleur.

Tot slot biedt wandelen een kwaliteit die verbonden is met het feit dat men zich langzaam voortbeweegt. Mensen die vaak lange tijd wandelen getuigen soms van een soort van meditatieve ervaring alsof alles binnenin gebeurt. De visuele omgeving, de geluiden en de geuren lijken net als de gedachten, de sensaties en de emoties plaats te hebben in iets dat zelf niet beweegt. Het is alsof dat er meer innerlijke ruimte komt, en die ruimte brengt de stapper in een toestand van sereniteit en helderheid.

7 Reflectie

Dit brengt ons bij de derde component, reflectie. Een van de belangrijkste kwesties waar de jongeren tijdens zo'n tocht mee geconfronteerd worden is leren omgaan met gedachten en emoties, die vaak resulteren in impulsief gedrag. De wandeling biedt ruimte om hierover te bezinnen. Het aspect reflectie wordt niet expliciet gestimuleerd door Oikoten, maar het is duidelijk dat de beperkte mogelijkheden tot vluchten in afleiding ervoor zorgen dat gedachten en emoties zichtbaarder en toegankelijker worden. Een treffende anekdote in dit verband is het moment waarop je als begeleider je gasten aantreft op een bergtop, terwijl ze aangedaan zijn door de schoonheid van het landschap: "Kijk eens hoe mooi het hier is. Ik ben er helemaal stil van."

Die stilte en de kracht van wandelen om tot rust te komen is een terugkomend thema in het kleine werkje van Gros, over de manier waarop tal van filosofen over de geneugten van wandelen schreven is in dit verband heel inspirerend. Een kort citaat uit de inleiding over het loskomen van rollen: "Onder het wandelen ontsnap je juist aan het hele idee van identiteit, aan de verleiding iemand te zijn, een naam en een geschiedenis te hebben. (...) De vrijheid tijdens het wandelen is dat je niemand bent, omdat het lichaam dat wandelt geen geschiedenis bezit, alleen een oeroude levensstroom." (Gros 2015, 13)

Het wandelen en de omgeving bieden de achtergrond waarbinnen zinvolle gedachten meer kans krijgen om op te komen. De veel gehanteerde quote binnen Oikoten 'eerst stappen, dan klappen' alludeert hierop. Deze uitspraak past heel duidelijk binnen het paradigma van het ervaringsleren en vormt een belangrijke tool om jongeren die het kotsbeu zijn om te praten over zichzelf en vaak allergisch reageren op elke vorm van opvoedkundige bevragingen, gesprekstherapieën en reflectieve gesprekken over hun gedrag. Vandaar de voorzichtigheid van Oikoten om reflectie te formaliseren of om therapeutische methodieken in te passen.

Dit betekent echter niet dat reflectie wordt verworpen. Vroeger werd de begeleider ertoe verplicht een dagboek bij te houden, dat open was voor alle deelnemers aan een tocht en bij lezing steeds stof bood tot reflectie. Deze aanpak werd verlaten omdat een deel van de begeleiders deze routine niet vol hielden maar de opdracht om regelmatig een brief te schrijven naar het Oikoten-team in België bleef bestaan, waarbij de jongeren worden aangemoedigd om de brief niet enkel te ondertekenen, maar om er iets aan toe te voegen of zelf een eigen brief te schrijven. Het schrijven van de brief brengt opnieuw het element van traagheid binnen, van stil staan bij wat er gebeurt en dus van reflectie. Deze brief informeert niet enkel het thuisfront, maar vormt ook de basis voor een groepsgesprek over zaken die in de brief ter sprake worden gebracht. In algemene zin zou je kunnen zeggen dat reflectie ondersteund wordt wanneer ze zich voordoet, in welke vorm dan ook.

8 De context

Zoals hoger aangegeven, speelt de context een heel belangrijke rol in de benadering van Oikoten. Dit belang is geformaliseerd in de overeenkomst. De jeugdrechter, de consulent, de achterban, de relevante familie, de jongere en Oikoten hebben hun verwachtingen en betrokkenheid gedeeld ten opzichte van elkaar. De jongere voelt en beseft dat hij niet alleen staat, dat zijn tocht gedragen en ondersteund wordt door een ganse groep.

Onderweg heeft hij die overeenkomst mee en het gebeurt dat die wordt opgehaald uit het diepste van de rugzak op momenten dat het moeilijk gaat of om duidelijkheid te krijgen over de rol die een ouder in het verleden gespeeld heeft of in de toekomst nog wil spelen.

Anders dan een geïndividualiseerd handelingsplan of een diagnose met doelstellingen en taken, die doorgaans gebruikt worden in de jeugdzorg, gaat het hier om een overeenkomst tussen gelijken. De jongere kreeg zelf een belangrijke vinger in de pap en mag ook zijn verwachtingen uitspreken ten opzichte van alle betrokkenen. De jongere wordt niet gezien als een ‘probleem dat moet behandeld’ worden maar als een ‘verantwoordelijke persoon’, evenwaardig aan alle andere partners van de overeenkomst.

De achterban van de jongere is de persoon die reeds zijn betrokkenheid al tijdens de tocht uitdrukt door op bezoek te komen en eventueel enkele dagen mee te stappen. Hij of zij heeft ook de taak de jongere van nabij op te volgen bij zijn terugkomst. Daarnaast maken ook de begeleider en de meestappers deel uit van de nieuwe context die zich rond de jongere vormt en waarop de jongere zijn ideeën, gedachten en gevoelens kan projecteren en de ontheming haar werk kan doen.

9 Nazorg

Het aspect nazorg is altijd een delicate kwestie geweest binnen de aanpak van Oikoten en volgens sommigen is dit nog steeds de Achillespees van hun aanpak. De organisatie is na een tocht immers niet langer verantwoordelijk voor de jongere, alhoewel het dikwijls voorkomt dat de intense band die tijdens de tocht is ontstaan tussen begeleider en jongere nadien blijft voortduren. Maar het gebeurt inderdaad ook dat de jongere opnieuw ontspoot kort nadat de tocht succesvol werd beëindigd.

Ook voor mezelf als begeleider was het steeds heel moeilijk – op het pijnlijke af – om opnieuw je plaats in te nemen in de drukte van de maatschappij. Voor de jongeren mag dan al gelden dat hun veroordelingen zijn geschrapt en dat ze herbeginnen met een propere lei, ze staan er opnieuw alleen voor en worden direct geconfronteerd met een wereld van regels, verwachtingen, paperassen en verplichtingen die zo veel drukker is dan de wereld waar ze vandaan komen. De verleiding om de oude patronen en oplossingen opnieuw toe te passen zijn soms heel pregnant, zeker als de oude omgeving en problemen zich terug voordoen.

Toch hoopt Oikoten dat deze tocht voor veerkracht heeft gezorgd en dat de jongere in tijden van stress kan terugvallen op de positieve ervaringen die hij opdeed tijdens de tocht. De Franse psychiater en neurowetenschapper Boris Cyrulnic heeft verschillende interessante werken en controversiële ideeën gepubliceerd rond het thema veerkracht. Hij daagt traditionele psychologische theorieën uit die op mechanische wijze kijken naar de gevolgen van jeugdtrauma alsof de redenen voor asociaal gedrag noodzakelijk volgen uit gebeurtenissen uit het verleden, net als een geblokkeerde carburator het gesputter van de motor verklaart. Volgens Cyrulnic determineert onze geschiedenis ons lot niet (Cyrulnic 2011, 13) en zijn mensen veel meer in staat om met trauma om te gaan en terug te vechten dan doorgaans wordt aangenomen. De manier waarop ze dit doen is door hun leven in een positief verhaal te gieten in plaats van zichzelf als slachtoffer te zien en zo een self-fulfilling prophecy te genereren. Veerkracht begint met het geloof in een positief verhaal.

Cyrulnic wijst op het belang van een positief verhaal over zichzelf en een positief zelfbeeld. Vandaar dat Oikoten enkele jaren terug de zogenaamde ‘outsider-witness conversation’ inbouwde korte tijd nadat de tocht is afgelopen. Dit is een vorm van narratieve therapie (Vermeire, 2011) waarbij de jongere aangespoord wordt om een positief zelfbeeld te vertolken waarin de nadruk ligt op zijn sterktes en mogelijkheden.

De prestatie van de tocht kan hierbij fungeren als ankerpunt, gezien haar positieve uitstraling. In ruimere zin kan het beëindigen van zo’n tocht ook gezien worden als een soort overgangsritueel, waar in een gesloten instelling geen plaats voor is. De rol van en de behoefte aan een dergelijk ritueel, die in traditionele culturen haar plaats heeft als brug tussen kind en volwassene, mag volgens mij niet onderschat worden en is voer

voor verdere reflectie die echter het bestek van deze paper te buiten gaat¹ Na het proces van ontheming bij aanvang van het project wordt de jongere uitgenodigd om opnieuw te wortelen en zijn positieve ervaringen in hun leven te integreren. Vanuit dit besef experimenteert Oikoten de laatste tijd om nog een aantal elementen toe te voegen om het einde van dit overgangsritueel te gronden. Zo worden jongeren nu uitgenodigd om een klein kunstwerkje te maken of een (muziek)tekst te schrijven als een boodschap voor hen die achter komen.

10 Begeleiding

Het zesde onderdeel van ervaringsleren gaat over de begeleiding en haar rol. Opvallend hierbij is dat Oikoten expliciet kiest voor niet professionele begeleiders. Begeleiders zijn metgezellen die freelance worden ingezet en doorgaans hun normale job opgeven voor de duur van het project. Begeleiders gaan door een strikte procedure waarin vooral gepeild wordt naar hun prudentie, hun praktische wijsheid en de openheid waardoor verwacht wordt dat ze in staat zijn om tot een authentieke verbinding te komen met de jongere. De kandidaten dienen minimum 26 jaar oud te zijn, lichamelijk en geestelijk gezond en bereid om ook zelf te onthemen. Ook voor hen is de tocht een totaal nieuwe ervaring.

Dat formele pedagogische en psychologische vaardigheden niet vereist zijn, zal bij sommigen de wenkbrauwen fronsen, maar bedenk hierbij dat een professioneel gevormde persoon vaak gebruik maakt van strategieën en methoden die hij gedurende zijn opleiding als hulpverlener of coach kreeg aangeleerd. De toepassing van dat repertoire dwingt of plaatst de jongere heel makkelijk opnieuw in de rol van afhankelijkheid en dat werkt niet of averechts.

De begeleider heeft het statuut van pleegouder gedurende de tocht, wat betekent dat hij of zij wettelijk verantwoordelijk is voor de jongere. Hij of zij vertegenwoordigt de waarden en normen van de organisatie en heeft nauwelijks mogelijkheden om de jongere te sanctioneren, tenzij het drastische besluit om de een einde aan de tocht te maken. De vier regels vormen het kader, maar als die regels naar de letter zouden toegepast worden, dan komt nauwelijks één tocht toe. Uiteindelijk zorgt de tocht en alle elementen errond ervoor dat elk probleem dat zich aandient een probleem kan worden voor de ganse groep en dat daarom ook steeds gezamenlijk naar een oplossing dient te worden gezocht. Dit aspect wordt doorgaans al heel snel duidelijk en dwingt alle leden van de groep om hun verantwoordelijkheid te nemen. Niemand kan alle potten en alle voedsel alleen dragen, niemand kan wandelen zonder kaart. Op dit niveau fungeert de begeleider als voorbeeld via zijn eigen gedrag en faciliteert hij het zoeken naar oplossingen wanneer het botst. Het wordt echt interessant als ook de begeleider op zijn grenzen botst en behoefte heeft aan ondersteuning. Op zo'n moment worden de rollen omgekeerd en wordt de begeleider een gezelschap.

Jan Masschelein, professor opvoedkunde aan de universiteit van Leuven, zag de rol van de begeleider als cruciaal in wat hij de 'strategie van ontwapening' noemde (Masschelein 1996). In zijn benadering, die teruggrijpt op de filosofie van Buber, brengt de tocht de jongere tijdelijk in de rol van pelgrim en creëert de noodzakelijke ruimte waarin "de levenswekkende ervaring een kans wordt gegeven en verlangen een nieuwe vorm". De tocht dwingt de jongeren om een antwoord te vinden op de vragen die opkomen en biedt op die manier de kans om te breken met de vroegere 'bevroren' strategieën waarin voortdurende strijd totaal geen mogelijkheden bood tot verandering. Deze bevroren rol werd steeds opnieuw herhaald, terwijl de nieuwe omgeving de deelnemers uitnodigt om zich te openen en te ontdooien of te ontwapenen. "De levenswekkende ervaring, de ervaring die maakt dat we kunnen opstaan uit ons begraven zijn in de werkelijkheid zoals ze (tot nu toe) is, die maakt dat we kunnen veranderen, opnieuw beginnen, die ervaring is er een van onrust en onzekerheid, pijn en verlangen, de ervaring dat ik een antwoord moet geven en dat ik nergens zal kunnen te weten komen welk het juiste is." (Masschelein 1996, 4)

Deze ontwapening is pas mogelijk via vertrouwen en kwetsbaarheid. De begeleider dient dit proces te initiëren door zelf alle bescherming af te leggen en te aanvaarden wat is. Door ongewapend in relatie te

¹ Denk hierbij ook aan de recente interesse om opnieuw de legerdienst of een vorm van burgerdienst in te voeren. Onthemen met kwetsbare jongeren

treden en volledig vertrouwen te geven aan de jongere, nodigt hij de jongere uit hetzelfde te doen. Dit proces is makkelijker in een één op één relatie dan in groepjes van twee jongeren omdat jongeren mekaar in strijdmodus houden en sociale druk haar rol blijft spelen. Vandaar dat tochten met twee jongeren in het verleden een maand langer duurden dan één-op-één.

De belangrijkste kwaliteit van een begeleider, laat hem ons vanaf nu een gezelschap noemen, is aanwezigheid. Ook deze kwaliteit wordt gefaciliteerd door de context van zo'n tocht waar je tot mekaar bent 'veroordeeld', om het eufemistisch uit te drukken. De presentie-benadering die beschreven en in praktijk gebracht is door Andries Baart en zijn team is hier duidelijk van kracht. De begeleider leert al snel dat de verschillen in 'cultuur' en waarden, zoals visie op gezondheid, op tijd, op geldbesteding en het omgaan met emoties, geen punt van discussie hoeven zijn, maar telkens opnieuw een uitnodiging om te aanvaarden wat is. Weerstand en een moraliserend vingertje werken averechts en leiden snel tot vervreemding, wederzijdse teleurstelling en wrok. Zelfs de kleinste afwijzing kan een conflict genereren en elk conflict wijst opnieuw naar het belang present te blijven en de ander vanuit het hart te benaderen.

Dit proces om elkaars taal te begrijpen en te aanvaarden heeft tijd nodig en gaat gepaard met ettelijke crisissen. In dit verband is het belang van de steunfiguur van de begeleider en de ondersteuning van het Oikoten team zelf heel belangrijk en niet te onderschatten. Ook de begeleider kan er onder door gaan en dit hoeft, zoals hoger aangegeven, geen ramp te zijn want het kan bijdragen tot het besef dat iedereen in hetzelfde schuitje zit.

Vertrouwen, wijsheid en liefde zijn de sleutelwoorden hier – als ze al geen synoniemen zijn. Ze zijn alle drie terug te brengen tot aanvaarding van wat is vanuit het besef dat elkeen zijn best doet vanuit zijn eigen beperkte visie.

11 Duur

De relatie met de begeleider is een heel belangrijk element in de presentie-benadering en de strategie van ontwapening. Beide elementen behoren tot een dimensie waar je moeilijk een stappenplan kunt over uitschrijven of tijd kunt op plakken. Het menselijk aspect impliceert dat deze processen zich pas uitrollen als er ze er aan toe zijn. Pogingen om die processen te versnellen hebben geen zin, integendeel. Geduld is de boodschap. En terugval en crisissen zijn normaal. Ze bieden idealiter een kans om dieper te gaan en bieden brandstof, bieden die levenswekkende ervaring waar Masschelein naar verwijst.

Het Vlaamse ministerie voor Welzijn, volksgezondheid en gezin, dat Oikoten subsidieert, heeft er in het verleden herhaaldelijk op aangedrongen dat Oikoten dit proces zou versnellen door wat werkt uit te zuiveren en het in een meer therapeutische benadering te gieten, maar onthemen heeft gewoon haar tijd nodig. Bovendien viel het Oikoten moeilijk om evidence based te bewijzen waarom dergelijke projecten nuttig en nodig zijn, grotendeels omwille van methodologische bezwaren die een kwantitatieve benadering van onderzoek vergen.

Uiteindelijk dwong het Ministerie Oikoten er in 2013 toe om via een herziening van de financiering en een verhoging van het aantal te bereiken jongeren zich meer te richten op preventieve strategieën en methoden. Dit is ondertussen gebeurd binnen de dienst Ondersteunende begeleiding, maar Oikoten blijft ondertussen enkele staptochten aanbieden aan jongeren waarvoor het toch mis liep en geen perspectief hebben. Oikoten blijft immers overtuigd van de kracht van haar aanpak, die in het buitenland trouwens navolging krijgt en hoopt ondertussen op betere tijden waar een alternatief blijft bestaan voor gesloten opvang.

12 Doel

Nauw verweven met de vraag of staptochten evidence based kunnen beoordeeld worden, is de vraag naar het doel en de meetbaarheid van het bereiken van dat doel. Een evaluatie van de aanpak van Oikoten is moeilijk als men zich louter beperkt tot kwantitatieve gegevens zoals het vergelijken van terugval bij mensen die de tocht volbrachten met mensen die uit een gesloten instelling komen of als men ook het aantal

‘mislukte’ tochten – tochten waar de eindbestemming niet gehaald werd - in rekening brengt. Wat vergelijkt men in feite en wat zeggen die cijfers over de beleving van de jongere en over het effect op langere termijn? Er zijn te veel variabelen die meespelen op vlak van betrouwbaarheid, geldigheid en oorzakelijkheid.

Niettemin kan één doel duidelijk geanalyseerd worden en dat is de mate waarin de tocht ertoe bijdroeg de verwachtingen van de betrokkenen in te lossen en de engagementen te realiseren. Daarnaast is het ook duidelijk dat de jongere er na een tocht doorgaans veel beter uit ziet dan voorheen, dat hij heeft bijgeleerd, zijn grenzen heeft verlegd, ervaringen heeft opgedaan, anders naar de wereld is gaan kijken, opener is geworden, gelukkig is geweest in een beschermde omgeving. Lees er het boek van de Aguirre en Vermeulen op na en het is duidelijk wat zo’n tocht voor de deelnemende jongeren heeft betekende en nog betekent.

Op een ander niveau echter, en hier rijpt volgens mij het schoentje, is de aanpak van Oikoten een buitenbeentje binnen de hulpverlening omdat ze er openlijk voor uitkomt dat op voorhand niet wordt gesteld wat er moet gebeuren. Ze biedt mogelijkheden en het gebeuren schrijft haar eigen verhaal, net als water haar eigen loop zoekt. In die zin past de aanpak van Oikoten heel erg binnen het concept Wu Wei binnen de Taoïstische filosofie. Het begrip wordt doorgaans vertaald als ‘niet-handelen’ of ‘niet-proberen’. In die benadering wordt op voorhand geen expliciet doel geformuleerd, maar ligt het voornaamste advies in het ‘niet ingaan tegen de natuur van wat er zich aandient’. De basis van die aanpak is het besef dat wij mensen niet bij machte zijn om alles te weten. Ingrijpen in de natuur der dingen doet in die filosofie vaak meer kwaad dan goed. Vandaar de basishouding van aanvaarding en een geloof dat alles naar herstel streeft. Deze invalshoek heeft veel gemeen met wat men verstaat onder meditatie of mindfulness. In de aanpak van Oikoten gaat het echter niet om stil zitten en te kijken naar wat zich aandient zonder oordeel en zonder in te grijpen, maar om op dergelijke manier met elkaar en met zichzelf om te gaan. Er is geen poging om de gedachten te controleren, net als er geen poging is om de ander te controleren en te richten, met dien verstande dat erop vertrouwd wordt dat het kader van de tocht op zich voldoende is om transformatie toe te laten.

Ik hoop in een later artikel verder op dit thema in te gaan, maar wil hier eindigen met twee uitspraken van jongeren die deze aanvaarding heel mooi illustreren. De ene komt van Katja die stelt: “Stap één is gelukkig zijn en jezelf graag zien. Dat is wat de tocht mij geleerd heeft” (de Aguirre & Vermeulen 2012, 281) en Tim merkt op “Op deze tocht leer je de dingen te aanvaarden zoals ze zijn, vele jongeren hebben dit nodig” (de Aguirre & Vermeulen 2012, 312).

13 Tot slot

Het gros van lijden, pijn, agressie en frustratie is te wijten aan het geloof dat we niet goed genoeg zijn, dat we anders zouden moeten zijn, beter, slimmer, handiger of mooier. Oikoten heeft een benadering ontwikkeld waarbij kwetsbare jongeren de kans krijgen om een nieuwe rol aan te nemen en experimenteren met nieuwe manieren om in de wereld te staan. Ze leren zichzelf te waarderen en te aanvaarden zoals ze zijn en ze leren de ander te waarderen en te aanvaarden zoals ze zijn.

Een kwetsbare jongere verandert niet ten goede door hem te drillen of door hem te dwingen met regels, maar door hem in een omgeving te brengen waarin hij open komt en leert zichzelf en anderen te aanvaarden. En zelfs als een jongere terugvalt in vroeger gedrag, zal zij of hij zich de tocht altijd blijven herinneren als een positieve, gelukkige tijd. In tijden van moeilijkheden kan zij of hij er altijd op terugvallen. Of zoals Marc mooi getuigt: “Bijna elke dag denk ik terug aan de tocht. Dit was het begin van mijn leven. Voordien had ik geen leven” (de Aguirre & Vermeulen 2012, 301).

Referenties

Baart, A. 2001. Een theorie van presentie. Utrecht, Lemma.

Baart, A. 2005. *Aandacht, etudes in presentie*. Utrecht: Lemma.

Cyrułnik, B. 2009. *Resilience: How Your Inner Strength Can Set You Free from the Past*. London: Penguin books.

de Aguirre, P. & S. Vermeulen 2012. *Ik dus naar Compostela. Jong geweld op zoek naar een uitweg*. Tiel: Lannoo.

Dubish, J. and M. Winkelman 2005. *Pilgrimage and healing*. Tucson: The university of Arizona Press.

Gros F. 2015. *Wandelen, een filosofische gids*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Masschelein, J. 1996. "De strategie van de ontwapening. Een antwoord op de (zogenaamde) perspectiefloosheid?" Transcription of a lecture held in Leuven titled *Perspectives amongst youngsters in Special Youth Care*.

Jordan, M. 2004. *Lopen loutert*. Utrecht: Ten Have.

van der Ploeg, J. D. 2011. *Ervaringsleren. Theorie en praktijk*. Rotterdam, Lemniscaat.

Vermeire, S. 2011. "Narratieve wegen tot herstel. Biografisch interviewen van jongeren met deviant of delinquent gedrag". *Systeemtheoretisch Bulletin*. Antwerpen, Interactie-Academie.

Yvan Houtteman biedt een soort van filosofisch-agogische reflectie op methodiek van Oikoten, een Vlaamse organisatie die meer dan 30 jaar ervaring opbouwde in een alternatieve aanpak voor vastgelopen jongeren. Deze methodiek wordt ontheming genoemd en past binnen het ervaringsleren. In zijn artikel benadert hij deze methodiek vanuit acht verschillende componenten van ervaringsleren. Hij heeft bijzondere aandacht voor het aspect presentie, de relatie begeleider-jongere en ziet een verband met het concept wu wei.

Also available in this project

<http://www.betweenages-project.eu/results.html>

Youth in Stress – Prerequisites for European projects in regard to socio-pedagogical walking	Output 1 English
Jugend im Stress – Voraussetzungen für europäische Projekte zum sozialpädagogischen Pilgern	Output 1 German
Pilgrimage as starting point in a process of encountering, discovering and perceiving oneself	Output 2 English
Pilgern als Einstieg in einen Prozess der Selbstbegegnung, Selbstfindung und Wahrnehmung von Selbstwirksamkeit	Output 2 German
Socio-pedagogical Walking as an European Alternative in the Work with Young People in NEET and young Offenders. A theoretical perspective	Output 3 English
Sozialpädagogisches Pilgern als Europäische Alternative in der Arbeit mit benachteiligten und straffälligen jungen Menschen – eine theoretische Einordnung	Output 3 German
Walking to break with the past – the 3 month way from Belgium	Output 7a English
Walking to break with the past: the French way	Output 7b English
Walking to the future – Concept of the first developed way in Belgium	Output 7c English
Five days between imprisonment and Santiago de Compostela Social educational pilgrimage in Saxony	Output 8 English
Fünf Tage zwischen Haft und Santiago de Compostella Sozialpädagogisches Pilgern in Sachsen	Output 8 German
Report on the results of walking with NEET's and offenders	Output 9 English
Ergebnisbericht zum sozialpädagogischen Pilgern mit Menschen in schwierigen Lebenslagen	Output 9 German
Requirements for the route - Handbook for socio-pedagogical walking tours with delinquent and disadvantaged youths	Output 10 English
Voraussetzungen für den Weg - Handbuch zum sozialpädagogischen Pilgern mit straffälligen und benachteiligten Jugendlichen	Output 10 German
In die Zukunft gehen – ein Projekt für Straffällige und Menschen in schwierigen Lebenslagen (Videodokumentation)	Output 11 (Film) Dutch/French/German/ Italian/English
Strategy for re-engagement of young offenders and NEET	Output 12 English
Sozialpädagogisches Pilgern als ein neues Instrument für die Arbeit bin benachteiligten und straffälligen jungen Menschen Anregungen für Politik und Gesellschaft	Output 13 German
White paper to force walking as an instrument to work with NEET's and Offenders in Europe	Output 13 English

Selected texts are also available in French, Dutch and Italian

Project aim is the development of alternative methods and measures to imprisonment of young offenders and increase the chances of NEETs for social inclusion. *Between ages* evolves strategies towards juvenile crime prevention via the implementation of a platform for policies and practices. The network combats social exclusion, prevents recurrence and early school leaving, promotes social security in community and contains crimes related to petty crime, promotes commitment and empowerment of young people and positive initiatives into adulthood, and enforces last but not least public spending with regard to health issues, welfare and judicial affairs. The overall objective is hence to promote the Europe2020 strategy in the field of youth and the creation of a European association for coordinating pilgrimage activities for young offenders and NEET.

Seit 2011 wird in Sachsen das Pilgern als moderne Methode der sozialpädagogischen Arbeit erprobt und entwickelt. Als spezielle Form des „Sozialen Trainingskurses“ werden Maßnahmen erarbeitet, bei denen Jugendliche und junge Erwachsene in schwierigen Lebenssituationen die übliche Beratungs- und Trainingsumgebung verlassen und sich auf einen längeren Fußmarsch begeben. Diese begleiteten Wege dienen der Reflexion und Selbstwirksamkeitserfahrung und werden mit Arbeitseinsätzen und methodengeleiteten Reflexionen flankiert. So wird den Jugendlichen und jungen Erwachsenen außerhalb ihres gewohnten Lebensumfeldes die Chance zu einer Neuorientierung und einem Neuanfang gegeben. Allgemeines Ziel des Vorhabens ist die (Weiter-) Entwicklung, der Transfer und die Umsetzung von innovativen und bewährten Verfahren im Bereich Jugend bzw. Jugendstrafrecht und NEET (Not in Education, Employment or Training). Im Rahmen des Projektes „BA-Network“ wurde die Forschung zum sozialpädagogischen Pilgern auf europäische Dimension ausgedehnt und Daten aus der langjährigen Erfahrung von Oikoten (Belgien) und Alba (Frankreich) einbezogen. Seit mehr als 20 Jahren führen diese zwei Partner Pilgerprojekte mit straffälligen Jugendlichen durch, die bis zu drei Monate unterwegs sind und mehr als 2000 Kilometer zurücklegen. Aus Italien sind zwei Partner dem Projekt beigetreten: zum einen unterstützt das Justizministerium Italiens bzw. die Abteilung für Jugendjustiz (DGM) die Partner dabei, die anvisierten Ziele zu erreichen und insbesondere den Zugang zu den europäischen Institutionen zu öffnen. Zum anderen wirkt die non-profit Organisation „L'Oasi Società Cooperativa Sociale“ und „Associazione Lunghi Cammini“ mit, um das Pilgern für junge Menschen zu testen und in Italien einzuführen.

Programme: Erasmus+ Identifier: 2015-2-DE04-KA205-012982

Between Ages: Network for young offenders and NEET

Fachhochschule Dresden
Staatlich anerkannte Hochschule
University of Applied Sciences